

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՎ

ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Թիվ 2(48)

2010 թ.

Գլխավոր խմբագիր՝

Լևոն Օհանյան

Խմբագրական խորհուրդ

Սամվել Դիլբանդյան -

գլխավոր խմբագրի տեղակալ

Դավիթ Մելքոնյան -

պատասխանատու քարտուղար

Գևորգ Դանիելյան

Գագիկ Համբարձումյան

Արթուր Վաղարշյան

Սերգեյ Առաքելյան

Վիգեն Քոչարյան

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
ՀՀ իրավաբանների միություն

Խմբագրության հասցեն՝

ՀՀ, 0025 Երևան,

Ալեք Մանուկյան 1, ԵՊՀ

իրավաբանական ֆակուլտետ:

Հեռ. 55-77-92

*Խմբագրությունը կարող է
հրատարակել նյութեր՝ համամիտ
չլինելով հեղինակների
տեսակետներին:*

*10 համակարգչային էջից ավելի
չպատվիրված նյութերը չեն
ընդունվում:*

Դասիչ՝ 77771

Տպագրական 7 մամուլ

Գրանցման թիվը՝ 798

Տպաքանակը՝ 500

Գինը՝ պայմանագրային

Հանձնված է շարվածքի

1.05.2010

Հանձնված է տպագրության

27.08.2010

СОЮЗ ЮРИСТОВ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

**ГОСУДАРСТВО
И
ПРАВО**

Номер 2 (48)
2010 г.

Главный редактор:
Левон Оганян

Учредитель и издатель:
Союз Юристов РА

Редакционный совет

Самвел Дилбандян -
зам. главного редактора
Давид Мелконян -
ответственный секретарь

Геворг Даниелян
Гагик Амбарцумян
Артур Вагаршян
Сергей Аракелян
Виген Кочарян

Адрес редакции:
РА, 0025 Ереван,
ул. Алека Манукяна 1,
юридический факультет ЕГУ.
Тел.: 55-77-92

7 усл. печ. л.
Тираж: 500
Сдано в набор 1.05.2010
Подписано к печати 27.08.2010

ՔՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆԵՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Հայկ Մարտիրոսյան
 ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ
 ԽՍՀՄ 1977Թ. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԻՑ ԴԵՏՈ 4

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Արթուր Ղանբարյան
 ՂԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ 9
 Գաբրիել Բալայան
 ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՈՒՀԵՐԻ ՖԻՆԱՆՍԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ
 ԵՎ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆՑՆԵԼՈՒ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 21

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սերգեյ Մեղրյան
 ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՂԱՏԱԿԱՆ ԵՆԹԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ
 ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ.....29

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Варе Енгибарян
 ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ РАССЛЕДОВАНИЯ МАССОВЫХ
 БЕСПОРЯДКОВ.....39

Վազգեն Շահնազարյան
 ՍԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ.....44
 Կարեն Բիշարյան
 ՀԵՏԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ՝ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՉԵՑՎԱԾ ՁԵՎ, Թ՞Ե ՍԿԶԲԱՓՈՒԼ.....50

Արթուր Չախոյան
 ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ
 ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 55

Սերգեյ Մարաբյան
 ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՎՆԱՍ ԿՐԱԾ ԱՆՁԻՆ ՀԱՅՑԿՈՐ ՃԱՆԱՉԵԼՈՒ ՂԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՈՐՈՇ
 ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.....64

Գուրգեն Քոթանջյան
 ՍԱՐԴՈՒՆ ԱՌԵՎԱՆԳԵԼԸ ԱՅԼ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ՀԱՄԱԿՑՈՒԹՅԱՍԲ ՈՐԱԿԵԼՈՒ
 ՀԱՐՑԸ.....76

ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Վարդան Բեժանյան
 ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՈՒՄ ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ.....82

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Հրաչիկ Ջիլավյան
 ՇՐՋԱՊԱՏԻ ՀԱՄԱՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՎԵԼ ՎՏԱՆԳԻ ԱՂԲՅՈՒՐ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՂՐԱ
 ՂԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ.....88

ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Գոռ Մովսիսյան
 ԲՆՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՎՃԱՐՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱՂԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱ.....98

Քրեչալս Իրաւոնը ԵՎ**ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ****Карен Бишарян***доцент кафедры уголовного процесса и криминалистики Академии полиции РА, кандидат юридических наук***Дознание — самостоятельная форма или первоначальный этап предварительного расследования?**

На основании исторического анализа института дознания в уголовном процессе Армении автор статьи разделяет следующие основные виды дознания: 1) дознание, как способ проверки информации о преступлении; 2) полное дознание (по делам, по которым предварительное следствие необязательно); 3) усеченное дознание (производство неотложных следственных действий по делам, по которым предварительное следствие обязательно.

Автор приходит к выводу, что упразднение института полного дознания и предусмотрение лишь таких форм предварительного расследования, как предварительное следствие и суммарное производство предварительного расследования (производство неотложных следственных действий органом дознания и предварительного следствия следователем), не самая лучшая модель построения предварительного расследования. Такая модель, на взгляд автора, не позволяет обеспечить качественное расследование уголовных дел. В заключении статьи делается вывод о том, что необходимость дифференциации досудебного производства, является актуальной для уголовного судопроизводства Республики Армения, а решение проблемы такой дифференциации видится во внедрении института полного дознания. При этом для реальной разгрузки следственной системы от вала уголовных дел автор считает возможным включить в подследственность органов дознания все уголовные дела о преступлениях небольшой тяжести.

Karen Bisharyan*Associate Professor of Criminal Procedure and Criminalistics at the Police Academy of the Republic of Armenia, Master of Laws, Police Major***Inquiry is an independent form or the initial stage of preliminary investigation?**

Having based on historical analysis of the inquiry institution in the criminal process of Armenia the author of the article divides the inquiry into the following types: 1) inquiry as a way of verifying the information about a crime; 2) full inquiry (in cases when a preliminary investigation is not necessary); 3) truncated inquiry (perform urgent investigative actions in cases when a preliminary investigation is necessary).

The author comes to the conclusion that the abolition of the full inquiry institution and availability of only such forms of investigation as preliminary investigation and the total performance of the preliminary investigation (the performance of urgent investigative actions by the investigation body and preliminary investigation by the criminal investigator) is not the best model of conducting the preliminary investigation. According to the author this model cannot provide a qualitative investigation of criminal cases.

At the end of the article it is concluded that the necessity of pretrial differentiation is actual for the criminal justice of the Republic of Armenia, and the solution of such problem is in the introduction of the full inquiry institute. However, the author considers it possible to include in the jurisdiction of investigative bodies all criminal cases on crimes of little gravity for real relieve of the investigative system from the obstruction of criminal cases.

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Արթուր Չախոյան

ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի լաբորատորիայի վարիչ

Հանցագործությունների քննության ընթացքում հատուկ գիտելիքների կիրառման և կրիմինալիստիկայի զարգացման պատմությունը Հայաստանում սերտորեն փոխկապակցված են:

Կրիմինալիստիկայի գիտությամբ զբաղվող հայազգի գիտնականներն իրավացիորեն նշում են, որ Հայաստանում հատուկ գիտելիքների կամ կրիմինալիստիկայի սկզբնավորումն ու զարգացումը ընդհանուր առմամբ մեծապես կապված են ռուսական իրականության մեջ այդ գիտության զարգացման հետ:

«Հայաստանի Հանրապետությունում կրիմինալիստիկայի գիտության և կրիմինալիստիկական փորձաքննությունների ծագումն ու զարգացումը կապված է ինչպես Ռուսաստանի, այնպես էլ Ուկրաինայի կրիմինալիստ գիտնականների և դատափորձագիտական հիմնարկների հետ»:

Դա ունի նաև իր օբյեկտիվ պատճառները, քանի որ կրիմինալիստիկայի գիտության ձևավորման ժամանակաշրջանում Հայաստանը ԽՍՀՄ հանրապետություններից մեկն էր, և ինչպես շատ հարցերում, այստեղ ևս մեր հանրապետությունը ուղղակի թե անուղղակի կապված էր Ռուսաստանի հետ:

Թեև Հայաստանում դատական փորձաքննությունների ծագման պատմությունը համարվում է քիչ լուսաբանված, սակայն հին հայկական ձեռագրերի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ այն սկիզբ է առել դեռևս 4-րդ դարում³:

Հանցագործությունների քննության ըն-

թացքում հատուկ գիտելիքների կիրառման պատմության ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս ավելի լիարժեք և բազմակողմանի պատկերացում կազմելու դրա կիրառման հրատապ խնդիրների վերլուծության համար:

Հայաստանում հատուկ գիտելիքների զարգացման վերաբերյալ բազմաթիվ տեղեկություններ կան հին հայկական ձեռագրերում՝ բժշկարաններում, պատմագրության մեջ, դատաստանագրքերում:

Հարկ ենք համարում ընդհանուր անդրադարձ կատարել «հատուկ գիտելիքների» ձևավորման պատմությանը, քանի որ այս ոլորտի վերաբերյալ գիտական հետազոտություններ մեր հանրապետությունում քիչ են կատարվել:

Հայ մատենագիրների աշխատություններից կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ միջնադարյան Հայաստանում դիակի արտաքին զննմամբ որոշվել է ոչ միայն մահվան պատճառը, այլև այն, թե ինչպիսի գործիքի հարվածից է առաջացել մահը: Դա է վկայում Անիի Սմբատ թագավորի դիակի արտաշիրիմումը և ուսումնասիրությունը, որը տեղի է ունեցել 989թ.:

«Իրավունքի այնպիսի ծանրակշիռ աղբյուրներում, ինչպիսիք են Դավիթ Ալավկա Որդու (12-րդ դար), Մխիթար Գոշի (12-րդ դար) և Սմբատ Սպարապետի (Գունդատաբլի) (13-րդ դարի Կիլիկյան դատաստանագիրքը) դատաստանագրքերը, խոսում են դատական ապացույցների մասին, մասնավորապես՝ խոստովանության, վկաների ցուցմունքների, երդման, գրավոր փաստաթղթերի, իրավասու անձանց եզրակացության (փորձաքննության): Վերջինս, որն առաջին հայացքից հուսադրում է գիտության տարբեր բնագավառների օգտագործմամբ մասնագիտական եզրակացություն-

ՔՐԵՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷ ԵՎ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ներ (ապացույցներ) ստանալուն, վերաբերվում է միայն գիտության մեկ որոշակի բնագավառի՝ բժշկությանը: Նույնիսկ 989թ. առանց օրենքը խախտելու արտաշիրմում է կատարվել՝ Սմբատ թագավորի մարմինը զննելու և մահվան բնական բնույթի փաստը հաստատելու նպատակով: Այս մասին նկարագրված է Ասողիկի «Պատմություն երկրորդում» (էջ 183), Ե. Մակարյանի «Экспериментальная медицина» աշխատության մեջ և այլն: Այս և նման հարցերի լուծումը հանձնարարում էին ժամանակի գիտության նվաճումներին տիրապետող անձանց»⁴:

Գագիկ Ա թագավորի հրամանով կատարվել է արտաշիրմում, և դիագնոստիկայի արդյունքները հրապարակային քննարկվել են: Ապացուցվել է, որ Սմբատ Բ թագավորը մահացել է բնական մահով:

«Ավելի ուշ շրջանում /սկսած 13-րդ դարից/ Հայաստանում մարդակազմության և մահվան պատճառներն ուսումնասիրելու նպատակով թույլատրվում է կատարել դիախերմումներ»⁵:

Դժվար է ասել, թե Հայաստանում առաջին անգամ երբ են քրեական գործերի քննության ընթացքում կիրառվել հատուկ գիտելիքներ: Տարբեր աղբյուրների ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ դրանցում հատուկ գիտելիքների վերաբերյալ տեղեկություններ և դրանց վրա հիմնված հետազոտություններ կան պատմաբանների, մատենագիրների աշխատություններում, իրավունքի տարբեր հուշարձաններում, դատաստանագրքերում, ինչպես նաև տարբեր հետազոտողների աշխատություններում: Մասնավորապես՝ հին հայկական ձեռագրերի, ինչպես նաև տարբեր աշխատությունների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ հատուկ գիտելիքների կիրառումը Հայաստանում սկիզբ է առել դեռևս IV դարից, մասնավորապես խոսվում է պատմական այն փաստի մասին, որը վերաբերում է 368թ.-ին, Տիրան թագա-

վորի սպանությանը, որը կատարվել էր իր որդի Արշակի հրամանով⁶:

Հայոց պատմությունից հայտնի է նաև, որ Պապ թագավորի սպանության /374թ./ կապակցությամբ կատարվել է նրա դիակի հատուկ հետազոտություն, որի հիման վրա հանգել են այն հետևության, որ Պապ թագավորը մահացել է սուր-ծակող զենքի բազմաթիվ հարվածներից և թագավորի մահվան պատճառը հանդիսացել է արյունահոսությունը⁷:

Հայ ժողովրդի պատմության տարբեր շրջաններում ստեղծվել են իրավական մտքի մի շարք հուշարձաններ, որոնց մեջ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով կարևորվել է հանցագործությունների քննության, դատավարությունների ժամանակ «իրազեկ» կամ «փորձառու» մարդկանց դերի, որոշակի հարցերի վերաբերյալ նրանց եզրակացությունների կարևորությունը:

«XII դարից սկսած կանոնագրքերում և դատաստանագրքերում, ինչպես նաև առանձին թագավորների հրամաններում մենք հանդիպում ենք իրավունքի այնպիսի նորմերի, որոնց կիրառումը գործնականորեն անհնար կլինեին առանց հատուկ գիտելիքների կիրառման»⁸:

Որպես ասվածի ապացույց՝ մի քանի օրինակ բերենք Հայաստանի միջնադարյան իրավաբանական այնպիսի հանրահայտ հուշարձաններից, ինչպիսիք են Մխիթար Գոշի, Սմբատ Սպարապետի, Դավիթ Ալավկա Որդու աշխատությունները, որոնք ապացուցում են, որ դեռևս միջնադարում իրավախախտման փաստերի հաստատման համար դատավորը դիմել է փորձառու մարդկանց՝ մասնագետների:

«Մխիթար Գոշը և Սմբատ Իշխանը (12-րդ և 13-րդ դդ..) իրենց դատաստանագրքերում հատուկ ուշադրություն են դարձնում բժշկի կողմից տարվող սխալ բուժման, անփութության և այլ հարցերի վրա, դրանք համարելով քրեապես հետապնդելի արարքներ: Այդ դատաստանագրքերի մի շարք հոդվածներում զետեղած են մարմ-

նական վնասվածքների մասին բազմաթիվ հարցեր: Սեռական անձեռնմխելիության հարցը եղել է ժամանակին գործող դատաստանագրքերի ուշադրության կենտրոնում»⁹:

Բացառիկ արժեք է ներկայացնում Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքը: Այն միջնադարյան իրավունքի գլուխգործոցն է և որպես միջնադարյան իրավունքի նշանավոր գործ առաջնակարգ տեղ է զբաղեցնում աշխարհի օրենսդրական ճանաչված հուշարձանների շարքում:

Մխիթար Գոշը Դատաստանագրքի նախաբանում ամրագրել է, որ՝ «Դատավարության ժամանակ դատավորը պետք է իր հետ ունենա երկու կամ երեք փորձառու մարդ, և հետո միայն վճիռ կայացնի, որպեսզի դատը լինի արդար.... երկուսին կամ երեքին իր մոտ պահի ոչ միայն որպես վկա, այլ նաև նրանց միջոցով կրթվի և հմտանա մշտապես»¹⁰:

Մխիթար Գոշի Դատաստանագրքի հոդված 235-ը պատասխանատվություն է նախատեսում բժշկի կատարած հանցանքի համար. «Շատ բժիշկներ մեծամեծ վնասներ են պատճառում մարդկանց՝ դեղ տալով կամ դեղ փորձարկելով. կամ չարակամությամբ սպանում են՝ դեղ տալով կամ, տգետ լինելու պատճառով՝ վնասակար դեղեր են տալիս, կամ անվարժ, անուսում լինելով՝ չեն կարողանում հիվանդությունն ախտորոշել և այս իսկ պատճառներով սպանում են հիվանդներին....»:

Հոդվածի բովանդակության վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ միայն հատուկ հետազոտությունները հնարավորություն կտային բացահայտելու հանցագործության փաստը, այսինքն՝ որպեսզի բժիշկը պատասխանատվության ենթարկվի իր կատարած հանցանքի համար, դատավորը պետք է նշանակի, այսպես կոչված, դատաբժշկական փորձաքննություն, քանի որ բժշկական սխալը կարող է հաստատել միայն հատուկ գիտելիքներով օժտված անձը, տվյալ դեպքում՝ միայն բժշկության բնագավառում լայն գիտելիք-

ներ ունեցող անձը՝ բժիշկը:

Հատուկ գիտելիքների կիրառման պատմության զարգացման համար բացառիկ արժեք է ներկայացնում նաև Դավիթ Ալավկա Որդու «Կանոնական օրենսդրությունը»: Չնայած այն հանգամանքին, որ «Կանոնական օրենսդրությունը» պետականորեն չէր ընդունվել, այն լայնորեն կիրառվում էր միջնադարյան Հայաստանում:

«Հայ իրավունքի հուշարձաններից շատերը, այդ թվում Դավիթ Ալավկա Որդու «Կանոնական օրենսդրությունը» պետական իշխանության կողմից վավերացված չլինելով հանդերձ, կիրառվում էին կյանքում, հետևաբար, իրավաբանական ուժ ունեցող ակտեր էին համարվում»¹¹:

Դավիթ Ալավկա Որդու կանոններից մեկում՝ հոդված 40-ում, նշված է. «Եթե մայրը քնի մեջ երեխայի վրա ընկավ, կամ անփութության հետևանքով մանուկը կրակն ընկավ՝ վառվեց՝ թող 5 տարի ապաշխարի, մեկը՝ սրբապահությամբ, երկուսը՝ շաբաթապահությամբ, ապա պետք է երկու անգամ երեք քառասուն օր (սովորական) պահք պահի»:

Հասկանալի է, որ այս դեպքում մոր մեղքը հաստատելու համար անհրաժեշտ է եղել պարզել երեխայի մահվան իրական պատճառը, այսինքն՝ երեխան բնական մահով է մահացել, թե խեղդվել է մոր անփութության պատճառով: Իսկ մահվան իրական պատճառը որոշելն առանց հատուկ գիտելիքներով օժտված անձի՝ բժշկի օգնության հնարավոր չէր լինի:

Մեկ ուրիշ՝ 57-րդ հոդվածում, Դավիթ Ալավկա Որդին պատասխանատվություն է սահմանել ծնողների կողմից երեխաներին տարբեր եղանակներով՝ ծեծելով կամ թունավորելու եղանակով սպանելու համար. «Պոռնիկ կանայք, որոնք սպանում են իրենց մանուկներին, մինչև մահվան օրը ապաշխարեն: Ծնողը՝ իր երեխաներին կամ ամուսինը կնոջը խրատելու համար. եթե ծեծի գթասրտությամբ, սակայն այնուամենայնիվ մահ պատահի՝ թող 5 տարի դրսում և երկու տարի ներսում անհաղորդ մնա

ՔՐԵՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

սրբությանը և հետո հաղորդվի, իսկ եթե անխնա, զազանաբար ծեծելով մահ պատճառի՝ մեղավոր է: Եթե դիտմամբ, քենից կամ նախանձից դրդված, հետո սպանի թույլով, ապա այդպիսիները թող մինչև մահ ապաշխարեն՝ հագած խարազնագետտ և գլխներին մոխիր ածելով, բայց հետին թռչակից չզրկվեն»:

Քննարկվող ժամանակներում, բնականաբար, հնարավոր է եղել նաև պարզելու մահվան պատճառը՝ բնական մահով, թունավորումից թե ծեծից է մահացել: Իսկ մահվան պատճառը կարող էր որոշել միայն հատուկ գիտելիքներ ունեցող անձը: Այն, որ նման գիտելիքներով օժտված անձիք եղել են, վկայում է Դավիթ Ալավկա Որդու կանոնների ուսումնասիրությունը, քանի որ որոշ հոդվածներում օգտագործվել են «գործին վարպետ անձ», «բժիշկ», «մանկաբարձ» հասկացությունները:

Օրինակ՝ Դավիթ Ալավկա Որդու կանոնների հոդված 77-ը սահմանել է, որ «եթե մանկաբարձն ուշադիր չլինի ծնվող մանկան նկատմամբ և մանուկը մահանա նրա ոչ հմուտ լինելուց՝ արյունապարտ է: Եթե մանուկը ուղրվել է արգանդի մեջ, ապա մանկաբարձը կամ **գործին վարպետ մեկը** թող ձեռքը զգուշությամբ ներս մտցնի և ուղղի մանկանը, որպեսզի մայրը չմեռնի:

....պետք է **գործին վարպետ** մեկը լինի՝ կին թե տղամարդ, որին վստահում են....»:

Հայաստանում հատուկ գիտելիքների պատմության ուսումնասիրությունն անհնար է առանց ականավոր հասարակական-քաղաքական գործիչ, իրավագետ-օրենսդիր, հմուտ դիվանագետ, պատմափիլիսոփայական փայլուն աշխատությունների հեղինակ Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագրքի»:

Մխիթար Գոշի և Սմբատ Սպարապետի դատաստանագրքերը հարստացրին XII-XIII դարերի միջնադարյան Հայաստանի իրավական միտքը:

Սմբատ Սպարապետն իր դատաստանագրքի հոդվածներում, որոնք պատասխանատվություն են սահմանում տարբեր հանցագործությունների համար, բազմիցս նշում է, որ պետք է «հիմնավոր քննություն կատարել», «քննել և իմանալ մահվան հանգամանքները». նա, բնականաբար, նկատի ուներ նաև «գիտնական մարդկանց, ովքեր հմուտ էին իրենց գործի մեջ», մասնակցությունը գործի քննությանը:

«Լևոն II, տեղեկանալով գիտնական մարդկանց մասին, որ հմուտ էին գործի մեջ, իր մոտ կանչեց և ընծաներ պարզեց»¹²:

Ըստ Դատաստանագրքի հոդված 569-ի՝ «Եթե մեկը բացի հորը և առանց օղափոխելու մարդ մտցնի այնտեղ, և մարդը հեղձուցիչ զագից խեղդվի, ապա հոր մտցնողը պարտավոր է հատուցել մահացածի արյան գինը: Սակայն պետք է շատ զգույշ լինել՝ քննել և իմանալ մտնելու պայմանները, ինչպես մահվան, այնպես էլ դեպքի բոլոր հանգամանքները»:

Հոդվածի բովանդակությունից երևում է, որ գիտնական մարդիկ, որ հմուտ են իրենց գործում, պետք է պարզեին մարդու մահվան իրական պատճառը:

Շատ հետաքրքիր է, որ Դավիթ Ալավկա Որդին հատուկ գիտելիքի «սուբյեկտ» է համարել նաև եկեղեցուն: Դա է վկայում Դատաստանագրքի 102-րդ հոդվածի բովանդակությունը, համաձայն որի՝ «Եթե որևէ մեկը կին ունենա ու չկարողանա իր ամուսնական պարտքը կատարել, պատշաճ չէ, որ կինը նրանից բաժանվելով հեռանա, հակառակ դեպքում, նա օրենքով չի կարող ուրիշի կին լինել, այլ պարտավոր է եկեղեցու միջոցով ապացուցել, որ ամուսինը առնականություն չունի և ազատության գրություն ստանալ»:

Հայտնի է, որ աշխարհում առաջին Սահմանադրությունը ստեղծվել է 1779 թվականին ԱՄՆ-ում, իսկ մի փոքր ավելի ուշ՝ Ֆրանսիայի Սահմանադրությունը: Եվ ահա աշխարհում առաջին Սահմանադրության ընդունումից 6 տարի առաջ՝ 1773

թվականին, Յնդկաստանի Սադրաս քաղաքում մի հայ մարդ՝ Շահամիր Շահամիրյանը, ստեղծում է Հայաստանի սահմանադրության նախագիծը՝ «Որոգայթ Փառաց»-ը:

Սահմանադրության նախագծը, բացի հայկական անկախ պետության ձևի, կառուցվածքի, հասարակական-քաղաքական և այլ հարցերից, կարգավորում է նաև քրեական դատավարության որոշ հարցեր:

«Սահմանադրության նախագծում արտացոլվել են նաև համապետական և տեղական մարմինների ընտրությունների եղանակները, դրանց ֆունկցիաներն ու լիազորությունները: Սևեռուն ուշադրություն է դարձվում լուսավորության, առողջապահության, երկրի ռազմական ներուժի հարցերին, բավականին մանրամասն է խոսվում դատավարության և տարբեր քրեական ու քաղաքացիական հանցագործությունների համար նախատեսվող պատժազանների, հարկերի, դրանց հավաքման, չափերի և հասարակության ու պետության կազմակերպման ուրիշ շատ հարցերի մասին»¹³:

Հիշարժան է, որ Շահամիր Շահամիրյանը դեռևս 1773 թվականին նախատեսել է գիտակ անձանց՝ մասնագետների ինստիտուտը, առանձին հոդվածով պարտավորեցրել պետությանը մասնագետների նկատմամբ առանձնակի հոգածություն ցուցաբերել, սահմանել, թե ովքեր կարող են հանդես գալ որպես մասնագետներ, և ինչ պարտականություն է դրվում նրանց վրա և այլն:

Ըստ «Որոգայթ Փառաց»-ի՝ «Հայաստանի պետությունն առանձնակի հոգատարություն է ցուցաբերում մասնագետների նկատմամբ, հատկապես փիլիսոփայության, աստղաբաշխության, բժշկության, երաժշտության, ճարտասանության և այլն» (հոդված 127): Կամ՝ «Մասնագետը, քանի դեռ իր վարպետից ստորագրված վկայագիր չի ստացել, որով երաշխավորվում է, որ սա կատարյալ մասնագետ է, իրավունք չունի ինքնուրույն զբաղվել իր

արհեստով» (հոդված 173):

Առանձին հանցագործությունների քննության ժամանակ պարտադիր է համարվել գիտության տարբեր բնագավառներում հմտացած գիտակ անձանց պարտադիր մասնակցությունը: Մասնավորապես անհրաժեշտ է նշել, որ սպանությունների կամ հանկարծամահացության դեպքերում, բացի գործը հետաքննող անձից, գործի քննությանը պարտադիր պետք է մասնակցեր բժիշկը, որպեսզի հնարավոր լիներ պարզելու մահվան պատճառը, ժամանակակից տերմինով ասած՝ դին պարտադիր պետք է ենթարկվեր դատաբժշկական փորձաքննության: Այդ մասին է վկայում «Որոգայթ Փառաց»-ի հոդված 273-ը, համաձայն որի. «Եթե որևէ փողոցում և որևէ տան մեջ հանկարծ մեկը մահանա, ապա հանգուցյալի մահանալու ժամանակ ովքեր որ մոտն են եղել՝ ընտանիքի անդամներ, թե օտար մարդիկ, պարտավոր են մնալ տեղում և դեպքի մասին լուր տալ քաղաքի դատարանի դատավորին, և դատարանը պարտավոր է մի դատավոր և մի բժիշկ ուղարկել, որպեսզի դեպքի վայր գան ու հետաքննեն մահվան պատճառը և ննջեցյալի մահվան ժամանակ կողքին գտնվողներից վկայություններ վերցնեն: Այս վկայությունների ձեռք բերումը կարող է կարևոր բաներ բացահայտել, և այդքանից հետո թույլատրվում է դին թաղել»:

Հատուկ գիտելիքների կիրառման առումով մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև «Դատաստանագիրք Աստրախանի Հայոց»-ը:

Աստրախանի իրավագիտական լայն պատրաստություն ունեցող երեք բնակիչների՝ Եղիազար Գրիգորյանի, Գրիգոր Կանպանյանի և Հովհաննեսի որդի Սարգիսի «Դատաստանագիրք Աստրախանի Հայոց»-ը կայսրուհի Եկատերինա Երկրորդի՝ ռուսական կայսրության հայերին ինքնավարություն տալու մասին հրամանից հետո դարձավ հայ իրավունքի եզակի հուշարձաններից մեկը:

Դատաստանագրքի ստեղծումը (աշխա-

ՔՐԵՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷ ԵՎ

ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

տանքներն սկսվել են 1747-1748 թթ., բայց այն վերջնականապես ավարտվել է 1765 թվականին) մեծապես կապված էր 1746 թվականին Աստրախանում հայկական դատարանի հիմնման հետ:

Դատաստանագրքի գրաբար բնագիրն առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ է դրվել 1967 թվականին, որը հրատարակության էր պատրաստել Ֆ. Գ. Պողոսյանը, ուշագրավ առաջաբանով¹⁴:

Իրավունքի այս հուշարձանն ուսումնասիրելիս ակնհայտ է դառնում, որ հացագործությունների նախնական քննության, ինչպես նաև քրեական և քաղաքացիական դատավարությունների ժամանակ անհրաժեշտություն է առաջացել գործին մասնակից դարձնելու իրազեկ անձանց՝ այս կամ այն փաստը հաստատելու կամ ժխտելու, հետազոտություններ կատարելու, ինչպես նաև առանձին գլուխ էր նախատեսվել (դատաստանագրքի առաջին մասի «ԺՁ» գլուխը) «Վճռահատության իրավունքի» մասին:

Համաձայն դատաստանագրքի առաջին մասի «ԺՁ» գլուխի հոդված 1-ի՝ «Վճռահատ է կոչվում նա, ով իրավաբանների կամ դատավորների ընտրությամբ նշանակվում է իրազեկ լինելու և լուծում տալու տարածայնություններին և այդ պատճառով անունը ցույց է տալիս իր պաշտոնը, որովհետև կոչվում է վճռահատ, այսինքն՝ վճիռ հատող»:

Ինչպես երևում է հոդվածի բովանդակությունից, վճռահատները պետք է անպայման իրազեկ լինեին և կարողանային լուծում տալ դատավարությունների ժամանակ առաջացած ցանկացած տարածայնության, այսինքն՝ ամեն ոք չէր կարող նշանակվել վճռահատ: Այդ իսկ պատճառով դատաստանագրքով սահմանված կարգով (դատաստանագրքի առաջին մասի «ԺՁ» գլխի հոդված 2) վճռահատ չէին կարող նշանակվել:

- մեղքերի համար հրապարակային պատժի ենթարկվածները,
- խելագարները,
- մեղքեր գործելու համար դատավորական աստիճանից հեռացվածները,
- եկեղեցու կողմից նզովվածներն ու բանադրվածները,
- քսանհինգ տարին չլրացածները,
- գրել-կարդալ չիմացողները:

Փաստորեն, վճռահատ ընտրվելու համար անձը պետք է համապատասխաներ որոշակի չափանիշների, ինչպես այժմ՝ գործով մասնագետ կամ փորձագետ հանդես գալու համար լինել իրազեկ, ազնիվ, գործունակ, ունենար որոշակի փորձ (պետք է քսանհինգ տարին լրացած լինել) ու որոշակի գիտելիքներ (կարողանար գրել և կարդալ):

Դատաստանագրքով կարգավորվել են նաև այնպիսի կարևոր հարցեր, ինչպիսիք են վճռահատ ընտրվելու ձևերը, վճռահատների կողմից ոչ ճիշտ և ապօրինի որոշումներ կայացնելու, ինչպես նաև կաշառք վերցնելու համար նախատեսված պատասխանատվությունը, որոշումներ կայացնելու ժամկետները, գործին մի քանի վճռահատի մասնակցության ժամանակ տարբեր կարծիքների դեպքում վերջնական որոշում կայացնելու հարցը (դատաստանագրքի առաջին մասի «ԺՁ» գլխի հոդվածներ 3, 10, 11, 13), ինչը ընդհանուր գծեր ունի ներկայիս փորձագետի եզրակացության, փորձագետ կամ փորձաքննություններ նշանակելու, փորձագետի պատասխանատվության, միանձնյա և հանձնաժողովային փորձաքննությունների նշանակման կարգի հետ:

Վճռահատները, մասնակցելով գործին, իրենց հետևությունները շարադրել են գրավոր, և այդ փաստաթուղթը անվանվել է «Որոշում»:

Վճռահատները ծանր պատվիրանի ներքո պարտավոր էին լիովին վերահասու լինել և քննել դատավորների հարցերը և ճշմարիտ ու անաչառ որոշում կայացնել: Քանի որ, եթե նրանց համաձայնությամբ

արվածն անգամ հակաօրինական լինի, քաղաքական ատյանում միշտ պետք է համարվի օրինական, սակայն իրենց ոչ ճիշտ կամ ապօրինի որոշումների համար Անաչառ դատավորների (խոսքը Աստվածային ատյանի մասին է)¹⁶ ատյանում պատասխան են տալու:

Եթե որևէ մեկը ընտրվել ու տվել է իր համաձայնությունը վճռահատ լինելու համար, դրանից հետո չի կարող հրաժարվել վճռահատությունից առանց օրինական պատճառի (դատաստանագրքի առաջին մասի «ԺԶ» գլխի հոդված 29):

Համաձայն նշված գլխի հոդված 13-ի՝ «Այդպես նաև եթե վճռահատը դատախանդրից կամ պատասխանողից կաշառք վերցնի, և հայտնի դառնալով՝ քննությանը հաստատվի. ոչ միայն վերցրած կաշառքը պետք է վերադարձնի նրան, ումից վերցրել է, այլև տուգանք պետք է մուծի արքունական գանձարան, ինչպես և զրկվի իր պաշտոնից, և նրա փոխարեն ընտրվի մեկ ուրիշը»:

Իսկ հոդված 15-ը սահմանում է. «Երբ վճռահատը մեկն է, նրա կատարածը միշտ ընդունելի է: Եթե լինեն երկու անձ և նրանց կարծիքները միանման չլինեն, և տարբեր կարծիքներ գրեն, այդ դեպքում դատավորները պետք է ընտրեն երկու այլ վճռահատ անձ նրանց տարածայնություններին ծանոթանալու, և ինչպես այդ անձիք վճռեն, այնպես էլ պետք է լինի, և նրանցից ոչ ոք չպետք է ընդդիմանա: Եթե երեք անձ լինեն և դրանցից երկուսը միատեսակ որոշեն, իսկ երրորդն այլ կերպ՝ հաստատուն պետք է համարվի երկուսի կարծիքը, իսկ մեկի կարծիքը մերժվի: Նույն կերպ պետք է վարվել նաև սրանց նման այլ դեպքերում»:

XVIII դարում հանցագործությունների քննության ընթացքում հատուկ գիտելիքների լայն կիրառման և տարատեսակ կրիմինալիստիկական հետազոտությունների կատարման փաստի մասին են վկայում նաև Աստրախանի Հայոց Դատաստանագրքերի այլ հոդվածների բովանդակությունը: Հոդվածների ուսումնասիրություն-

ներն ու վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ հնարավորություն է եղել կատարելու փաստաթղթերի և ձեռագրերի տարբեր հետազոտություններ, մասնավորապես հնարավոր է եղել պարզել փաստաթղթերի կեղծ լինելու հանգամանքը, կատարելվել են ձեռագրերի ու ստորագրությունների նույնացումներ: Այդ են վկայում Աստրախանի Հայոց Դատաստանագրքի Դ գլխի 19-րդ, ԺԴ գլխի 166-րդ հոդվածների վերլուծությունը:

Համաձայն Դատաստանագրքի առաջին մասի Դ գլխի 19-րդ հոդվածի՝ «Եթե որևէ մեկն ուրանա իր ձեռագրով գրած կամ իր ստորագրած սանադը, որը հաստատվի այլուր եղած նրա ձեռագրով և քննությանը հաստատվի, նման ուրացողը պետք է կրկնակի վճարի իր պարտատիրոջը և հանցանքի համար հրապարակավ ծեծվի առանց գթության»:

Իսկ ԺԴ գլխի 166-րդ հոդվածն էլ սահմանում էր. «Եթե մեկը մեկ ուրիշի անունով նրան վնաս պատճառելու համար կեղծ հաշվեգիր սարքի, և այն հայտնի դառնա և քննությանը հաստատվի, պետք է պատժվի առանց ներողամտության և վնաս կրի իբրև կեղծ սանադ գրող»:

Հարկ է նշել նաև, որ հանցագործությունների քննության ընթացքում լայնորեն կիրառվել են նաև բժշկության բնագավառի գիտելիքներ, և բազմաթիվ հարցեր իրենց լուծումն են ստացել միայն բժիշկների, ինչպես նշվում է Դատաստանագրքում, «վկայությանը»:

Դրա վառ ապացույցն են համապատասխանաբար դատաստանագրքի ԻԳ գլխի 105 և ԺԲ գլխի 106 հոդվածները, համաձայն որոնց՝ «Եթե որևէ մեկն իր տանը շուն է պահում և չի կապում, այլ թողնում է ազատ, իսկ շունը տանից դուրս գալով կծում է որևէ մեկին, ...: Իսկ եթե մահանա և բժիշկների վկայությանը մահը վրա հասած լինի շան կծելու և ոչ այլ պատճառով, այդ դեպքում...», և «Եթե որևէ կին թույնով կամ այլ ձևով համարձակվի սպանել իր ամուսնուն. երբ հայտնի դառնա և քննութ-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ**ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**

յամբ հաստատվի՝ պետք է...»:

Դատաստանաքրքի «է» գլուխն էլ նվիրված է եղել թարգմանչի ինստիտուտին:

Համաձայն նշված գլխի հոդված 1-ի՝ «Թարգմանիչ է կոչվում նա, ով այլ լեզվից հայերեն է թարգմանում գրությունները կամ անհրաժեշտության դեպքում հայերե-

նից թարգմանում է ուրիշ լեզվի, որն ինքը սովորել է և կարող է թարգմանել»:

Այսպիսով, Հայաստանի իրավական հուշարձանների ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նույնիսկ միջնադարում մեծ տեղ է հատկացվել հատուկ գիտելիքների, և որ հանցագործությունների քննության ժամանակ լայնորեն օգտագործվել են այլ գիտությունների նվաճումները:

- ¹ Տե՛ս Օհանյան Լևոն, Կրիմինալիստիկա, Երևան, 2004, էջ. 128, Վահե Ենգիբարյան, Դատական փորձաքննությունների արդի հիմնախնդիրները, Երևան, 2007, էջ 7:
- ² Տե՛ս Օհանյան Լևոն, Կրիմինալիստիկան Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2007, էջ 144:
- ³ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Давтян А. Г. Экспертиза в гражданском процессе, М., 1995, էջ 5-10:
- ⁴ Տե՛ս Օհանյան Լևոն, Կրիմինալիստիկա, Երևան, 2004թ., էջ 151:
- ⁵ Վարդանյան Շ. Ա., Նազարեթյան Կ. Լ., Դատական բժշկություն, Երևան, 1995, էջ 10:
- ⁶ Տե՛ս Давтян А. Г., Экспертиза в гражданском процессе, М., 1995, էջ 5:
- ⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 6:

- ⁸ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 67:
- ⁹ Տե՛ս Վարդանյան Շ. Ա., Նազարեթյան Կ. Լ., նշվ. աշխ., էջ 10:
- ¹⁰ Տե՛ս Ավագյան Ռ. Հ., Հայ իրավական մտքի գանձարան, գիրք 1-ին, Երևան, 2001, էջ 370-371:
- ¹¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 180:
- ¹² Տե՛ս Մատենադարան, ձեռագիր N1900, Սմբատ Սպարապետ, Պատմություն, էջ 45:
- ¹³ Տե՛ս Ավագյան Ռ. Հ., Հայ իրավական մտքի գանձարան, գիրք 2-րդ, Երևան 2002, էջ 15-16:
- ¹⁴ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Պողոսյան Ֆ. Գ., Դատաստանագիրք Աստրախանի Հայոց, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ, 1967, 360 էջ:
- ¹⁵ Տե՛ս Ավագյան Ռ. Հ., Հայ իրավական մտքի գանձարան, գիրք 2-րդ, Երևան, 2002, էջ 398:

Артур Чахоян**Artur Chakhoyan****Применение специальных знаний во время расследования преступлений в средневековой Армении****Use of special knowledge during investigation of crimes in medieval Armenia**

Одним из важнейших условий обеспечения высокого качества расследования преступлений, является широкое применение специальных знаний во время собирания и оценки доказательств. Множество преступлений удастся раскрыть с эффективным применением специальных знаний во время их расследования.

Исследование истории применения специальных знаний во время расследования преступлений даст возможность составить более полное и всестороннее представление об анализе актуальных задач их применения.

В разных периодах истории армянского народа были созданы множество памятников правовой мысли, где прямым или косвенным образом была затронута важность роли “компетентных” и “опытных” людей во время расследования преступлений, судебного процесса, а также их заключения по определенным вопросам.

В статье обсуждается вопрос об использовании специальных знаний в средневековой Армении, учитывая также, что по данному вопросу в нашей республике не были проведены научные исследования.

Исследования правовых памятников средневековой Армении показали, что даже в средневековье большое значение отдавалось специальным знаниям, и что, во время расследования преступлений были широко использованы достижения других наук.

One of the most important conditions of quality assurance of crime investigation is wide application of special knowledge during collection and assessment of evidences.

An effective use of special knowledge during investigation facilitates detection of numerous crimes.

Application of special knowledge history study during investigation of crimes permits to form absolute and comprehensive impression concerning actual issues of its utilization.

There were created a great number monuments of legal thought during various periods of history of the Armenian nation, in which the importance of a role of “competent” and “experienced” people were mentioned directly or indirectly during investigation of crimes and judicial process.

In the article discussed an issue regarding use of special knowledge in medieval Armenia, in consideration of such fact that there hadn't been made any research study in the Republic of Armenia concerning that issue.

Exploration of legal monuments in medieval Armenia shows that special knowledge had a large value and that achievements of other sciences were in extensive use during investigation of crimes even in Middle Ages.
